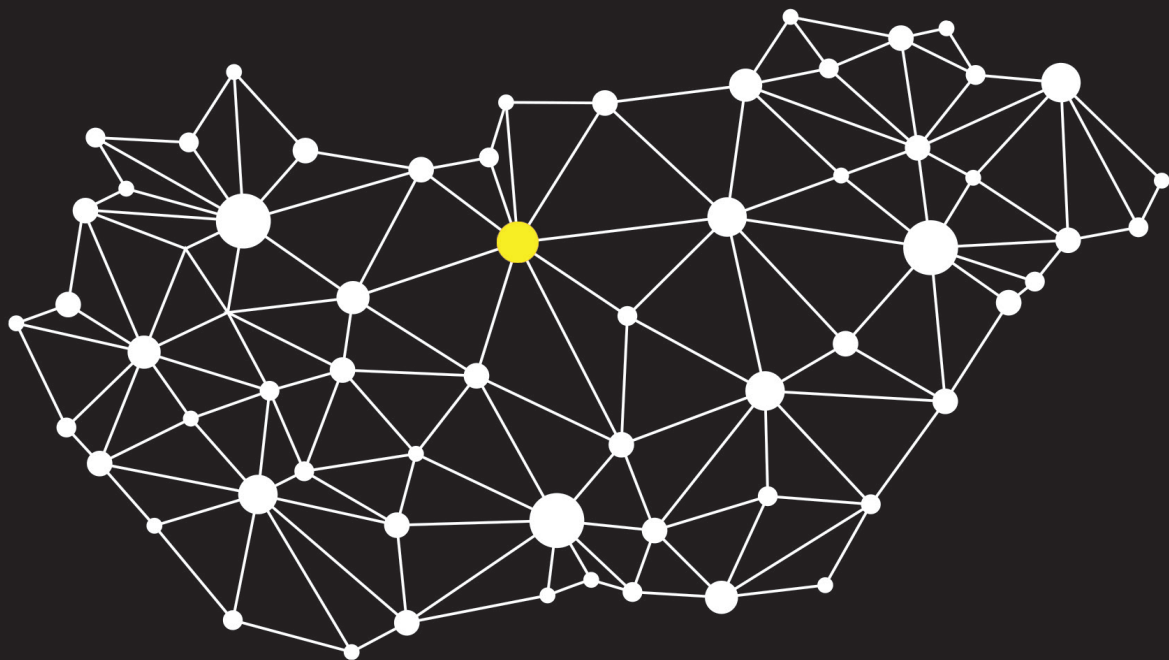

KORKÉP

XXI. SZÁZADI KIHÍVÁSOK

Szerkesztette: Fenyvesi Éva – Vágány Judit

Borítóterv: FLOW PR

A fejezetek illusztrációi: Fenyvesi Éva

Lektorok: Salamonné Huszty Anna, Török Hilda

ISBN: 978-615-5607-20-2

Kiadja: Budapesti Gazdasági Egyetem

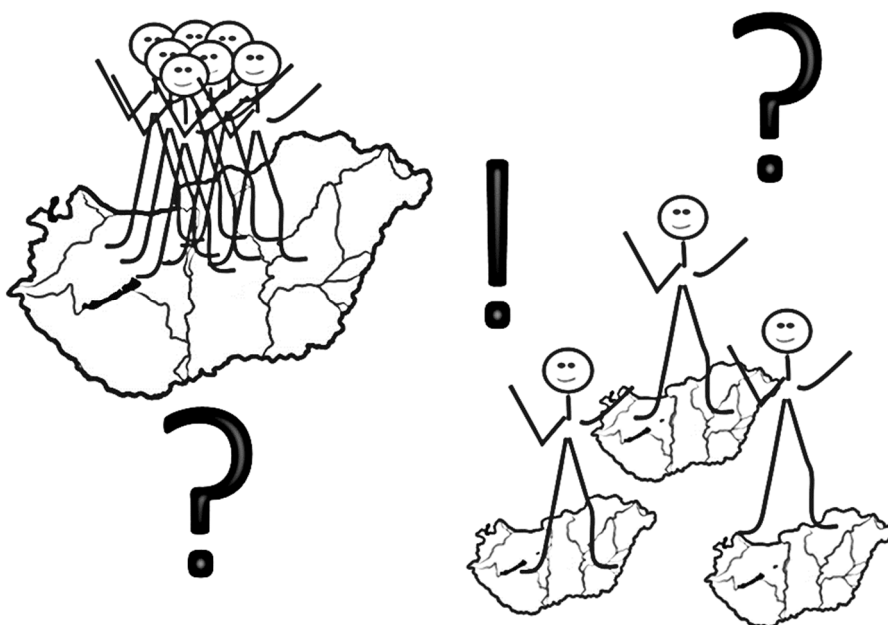

BGE

Budapest, 2016.

A KÖZTULAJDON ÚJJÁSZÜLETÉSE AZ INTÉZMÉNYI KÖZGAZDASÁGTAN SZEMÉVEL

KELEN András

Polányi Károly nem volt ideológus, még kevésbé épített filozófiai rendszert a kutatásaiból. Ha ebben a tanulmányban mégis azt keressük, hova fut ki nála a piac-redistribúció-reciprocitás trichotómiájára épített gazdaságszociológiai elmélet, akkor azt lehet mondani, hogy számára a feladat az önszabályzó piacgazdaság visszaágyazása volt annak eredeti társadalmi szövetébe. Ez a szabad világban a huszadik század első felében az állam primátusának megerősítését jelentette. Ha ma, amikor az általa sürgetett szociális piacgazdaság variációi lassan elérik lehetőségeik határát, mégis visszanyúlunk ehhez a forráshoz, akkor a feladat inkább a helyi gazdaság és a civil társadalom jogaiba visszahelyezése útján a reciprocitásra épülő gazdasági kapcsolatok restaurálásában áll. Az Európában ma főmodellként követett szociális piacgazdaságban a piac generálta egyenlőtlenségeket rendre a szociálpolitika kínálta újraelosztással mérséklék. Az „újra-beágyazódást” (szociálissá válás, például a közösségi megosztáson alapuló megoldások révén) szorgalmazó megközelítés ma egy olyan gazdaság szemléletet tud megalapozni, amelyben kevesebb indok mutatkozik az állami beavatkozásra, de nem több a piac magára hagyására sem! Ebben a szemléletben a piac kudarcait nem mélyebb újraelosztással orvosolják, hiszen nyilvánvalóak az állami beavatkozás korlátai is, amelyek szintén anarchikusak lehetnek (ki nem hallott még arról, amikor egy-egy közpolitika alakulását a beszállítók vezérlik, a gazdaságpolitikát pedig a nagyvállalatok érdekei alakítják) és önmagukban a piacokon keletkezőkkel összemérhető egyenlőtlenségek generálására képesek.

Az új hangsúly a reciprocitás feltörekvő mintáira esik, így az együttműködésből származó közjóra, a gazdasági szereplők közti önkéntességre és kölcsönösségre, a bizalom tőkésítésére, a helyi önszorgítás és csereviszonyok élénkítésére –, ezek mind a redistribúció alternatívái lehetnek a piaci egyensúly megőrzésében. Ráadásul a gazdasági növekedésnek soha nem lehet korlátja a reciprokatív gazdasági kapcsolatok szaporodása úgy, amiképpen az elszaladó államháztartási hiány felpuhíthat minden költségvetési korlátot, elszívhatja a fejlesztési forrásokat a magángazdaság és a civil társadalom elől a maga fontos, de soha meg nem térülő céljaira és ezzel gátjává válhat a fenntartható piacgazdasági növekedésnek. Az alacsonyabb adóztatás mellett így is fenntartható szolidaritás és esélyegyenlőség a gazdasági növekedés eddig nem ismert tartalékát nyithatja meg anélkül, hogy – valamiféle amerikanizálás, vagy éppen távol-keleti nyitás jegyében - fel kellene adnunk a gazdaságfejlesztés sajátosan jóléti intézkedésekkel kísért „európai” útját.

A köztulajdon, a közgazdaság újjászületett intézménye

Ha az államtalanított köztulajdon fogalmának előzményeit keressük, akkor Marx születésének kettőszázadik évfordulójához közeledve érdemes felidézni a társadalmi tulajdon fogalmát, amit egykor a kapitalizmus ellenszerének tartottak. Valójában azonban jól megférnek együtt! A marxista politikai gazdaságtan obskurus műhelyében, valahol a Szovjetunióban az 1920-as évek végén a köztulajdon társadalmi tulajdonná szürkült és összemosásra került az állami tulajdonnal. Volt aztán még egy rövid intermezzo a jugoszláv öngazgatással, majd vége szakadt az

egészenek. Mindazonáltal a büntető törvénykönyv nálunk mindmáig a társadalmi tulajdont védi, nem az államit.

1. A kölcsönösség intézményrendszerének vizsgálata is,¹ a francia forradalom hármaskörének harmadik tagjának ekvivalenseként, csak lappangó karriert futhatott be eddig a gazdaságszociológiában. 2009-ben aztán a fogalom kutatását közgazdasági Nobel-díjjal honorálták,² és azóta is több friss történet esik meg e fogalom bűvkörében. Egyrészt az önkormányzati vagyon előre haladó központosításával az állami tulajdon elidegenedettebb, az állampolgártól legmesszebb eső, a politikai zsákmányszerzésnek leginkább kitett formája vált dominánssá Magyarországon, másfelől viszont sok alulról építkező, az együttműködő hálózatok felhajtó erejét hasznosító kezdeményezés talál magára, ami lassan képessé válhat egy a versenyszféra elhanyagoltabb piacváltásait kihasználni képes helyi gazdaság megalapozására. Ilyen *szövetkező* kezdeményezések mutatkoznak mindenekelőtt a közösségi önszervező modellek terén, de a megosztáson alapuló közösségi gazdaságban is. Az ilyen együttműködő hálózatok értékét számosságuk adja meg, ezért ez nem más, mint a csoporttulajdon logikájának alkalmazása a résztvevők együttműködéséből adódó előnyök kiaknázására. Azt lehet mondani, hogy a telefonos alkalmazásoknak köszönhetően most jött el az ideje a természetet adta köztulajdon spontán és mégis teherbíró működtetésének.

Ebben a fogalmi rendszerben a globalizáció veszteségeire is figyelni igyekvő gazdaságpolitika az lesz, amely keresi az útját-módját, miképpen lehetne részben helyben megkötni a helyben keletkező jövedelmeket. A globalizáció a gazdaság Polányi-értelmében vett *kiemelkedésének* utolsó, betetőző mozzanata – az országhatárok, a pénzügyek, a kereskedelmi akadályok és az ezeket megalapozó kultúra közömbösülése a korábban még úgy-ahogy szocializált áruterelés immár lecsupaszított-leegyszerűsített törvényei előtt. Kiemelkedésen tehát a társadalmi viszonyoknak ez az árújellegről való lehántása értendő. A globalizáció jelentette összekapcsolódás a gazdasági kommunikáció akadálymentesítése és az ebből adódó kulturális sokszínűség szétgyűrűzése a világban. A vevőre kiterjedő mérséklés kedvéért a globalizációnak együtt kell járnia a helyi társadalom és a társadalmi részvétel megerősödésével, amiképpen az európai unió is – amikor jól megy neki - szélesedik és mélyül egyszerre. A gazdaság lokalizálásának, pontosabban *lokális újrabérgazdaságának* politikája – a globalizáció mindenkorai veszteségeinek megsegítéseként - a vidékfejlesztés keretében logikusan el kell, hogy vezessen az alulról szerveződő közösségek eltartó képessége (azaz kooperatív képessége) fejlesztéséhez, kiváltképpen pedig a pénzügyi mozgással nem járó, teherbíró, kölcsönösen önszervező megoldások életre galvanizálásához.

A köztulajdon fogalma

A legegyszerűbb megközelítés szerint köztulajdon az, ami sem nem állami, sem pedig nem magántulajdon. Valahogy úgy, ahogyan nonprofit szektorba tartoznak

azok a sajátos működés módú szervezetek, amelyek nem részei a közigazgatásnak, de az üzleti világhoz sem tartoznak. A természetadta köztulajdon, például egy városi kutyafuttató, amelyet az önkormányzatok először bekerítettek és nekilátnak a fenntartásához, aztán évek során kiderül, hogy erre valahogy sohasem jut forrás és lassanként az egész átmelegszik a kutyák és gazdáik önkezelésébe. Vagy bizonyos vonatkozásaiban mindmáig³ megmaradt köztulajdonnak az erdő, hiszen számos haszonvételi lehetőség a törvény erejénél fogva nyitva áll benne mindenki számára. Bár nincs minden esetben és feltétlenül telekkönyvi bejegyzése, mégis képes a belőle részesülők számára működni és fenntartható módon fennmaradni. Mi több, a köztulajdon működő formái az önerőre támaszkodás, az önellátás, sőt a területi autonómia egyik jogilag kezdetleges, de közgazdaságilag igen érdekes formáját is mutatják.

Közjószág az, ami a szabad hozzáférés ellenére sem fogy, bárki használhatja. A köztulajdon ennyiben tehát nem azonos a közjószággal. Még nyilvánvalóbb a különbség, ha megfontoljuk, hogy a közjószág minden menedzselés nélkül rendelkezésre áll. A köztulajdon azonban a tulajdonosok/felhasználók együttműködően gondozzák, tartalommal oldják. A természet adta köztulajdon *de facto* csoporttulajdon. Közjón pedig az együttműködő hálózat tagjaira a számosságából és az összekapcsolhatóságából adódó előnyt értjük. Különösen nagy hálózatban megjelenő érdekek harmóniája esetében van ez így, az összehangoltság felhajtó ereje folytán, kisebbségnél csak csapatszellemről beszélhetünk.

Ami a szabálykövető felhasználók spontán működésének határait jelenti, ismeretes a köztulajdon tragédiájának tézise, amely a lehetséges (de távolról sem szükségszerű) *túlhasználatról* szól⁴. Sajátságos módon a köztulajdon kutatásának története éppen ezzel a tézissel indult el, pedig a Hardin észrevétele nem más, mint a köztulajdon kudarcának tézise. Ez ironikus helyzet, hiszen a piaci kudarcok elmélete megtűzdelve az állami kudarc eseteivel viszonylag nemrégiben váltak csak a tudományos diskurzus részévé, évszázadokkal Adam Smith után.

Elinor Ostrom⁵ kutatásai, majd a *Journal of Commons* által összefogott írások ezzel szemben éppen arról szólnak, hogy a felhasználók a legtöbb esetben igenis képesek spontán módon is megfelelően menedzselni azt az erőforrást, amely a kezelésükbe esik. Kevésbé ismeretes, hogy Ostrom a terepmunka során leírt, az erőforrásokat kooperatív módon kezelni képes kollektív cselekvési modelljeit ellenőrzött laboratóriumi körülmények között is igyekezett megismételteni kísérleti alanyaival. Ezzel a megközelítéssel, a témát a feje tetejéről a talpára állítván, a természetadta köztulajdon *sui generis* közgazdasági intézmények sorába emelte és megnyitotta az utat más, *urbánus* vagy inkább települési és *digitális* köztulajdoni formák elemzése felé.

A pozitív meghatározás szerint köztulajdon az, amelyhez több embernek lehet hozzáférése, a fogyasztásuk nem versengő, hanem közösségileg koordinált, de a közjavakkal szemben az állomány itt *csökken* a felhasználás során. Egy rokon fogalom az ingyenesség, amely tulajdonképpen egy skálán helyezkedik el, amelynek eleje a *dekommodifikált*, árjellegűtől megfosztott javak halmaza, a vége pedig a

valamely üzleti modellen, vagy állami ártámogatáson alapuló szabad hozzáférés. Egy további rokon fogalom a szabad hozzáférésű magánjóság. Ezek is fogynak a közös használattól, mégis közös tud maradni: ilyen a GPS.

A köztulajdon működtetése mindig a résztvevők önszabályozásán alapul – még akkor is, ha nem természetadta köztulajdonnal állunk szemben. A tagsági alapon megvalósított önkéntes együttműködésen kívüli bármilyen más, eltérő koordinációs mechanizmus – például cégszerű működés⁶ - nem tartható fel itt. Malinowski antropológiájában és Ostrom politikai ökológiájában ez a működés a közös fenntartás révén létrejövő csoporttulajdon jelentette, a mai korban ez koordináció a helyi civil összefogásnak felel meg. A köztulajdon intézményét tehát mindig a *hozzáférés*, a *használat* és a *reciprocitás* mozzanataiban ragadhatjuk meg: a hozzáférés mindig korlátozott lesz; a felhasználásról már megállapítottuk, hogy mindig elvesz valamit az állományból; a tagok közti belső kölcsönösség pedig mindig önszabályozó – a jogalkotónak nincs sok keresnivalója itt⁷. A csoporttulajdonként működő természetadta közvagyon önszabályzó menedzselésének világszerte érvényesülő spontán mintái három szabályban foglalhatók össze: (1) világos szabályok rendezik a mindenkori jogosultságokat; (2) konfliktus kezelési eljárások hagyománya alakul ki; (3) a tagok haszonvétei álljanak arányban a fenntartási kötelezettségekkel, a közösség által kiszabott büntetések pedig legyenek fokozatosak. Ezekhez még Elinor Ostrom azt is hozzáteszi, hogy esettanulmányok százai nála arra mutatnak, jó, ha a felügyelet és a szankcionálás sem kívülről jön, hanem azt is a kooperatív csoportbenső reciprocitásra terhelik⁸.

Szemelvények

Tekintsük elsőnek a nemrégiben hamvaiból újra felélesztett székely közbirtokosság esetét⁹! A román parlament a 2000. 1. sz. törvénnyel lehetővé tette az eredeti földtulajdon, így a közbirtokossági erdők visszaszerzését. A Kárpát-kanyarbeli székely falvak körüli végtelen erdőségeket a falvak osztatlan közös tulajdonába (és az állami erdőgazdaság, a RomSilva kezelésébe) adták. A reprivatizáció érezhető hatást tett a helyi munkaerőpiacra, a munkakínálat csökkent. Sok székely, ha pénzre van szüksége, az előzetes egyeztetést követően felkocsizik a hegyre, kitermel pár köbméter fát, lehozza és eladja. Ebből azon a szerény szinten, amin évszázadok óta mindig is, most is megél, anélkül, hogy a munkaerőpiacon eladni kényszerülne munkaerejét.

Egy másik eset a nemesek közbirtokossága. A feudalizmus korában a jobbágyfalvak jelentős részében több földesúr rendelkezett tulajdonjoggal. Az ilyen településeken a nemesek közbirtokosságban, *komposzesszorátusban* éltek egymással¹⁰. Ezek gazdasági és hasznosítási szervezetként összefogták a több nemes érdekkörébe tartozó osztatlan ingatlanok közös használatát. Sajátos módon a nemesi belsőség és tartozékai sohasem váltak a közbirtokosság részévé, viszont a többi ingatlan (legelő, erdő, rét) és az ún. kisebb haszonvétek mindig a közbirtokosság vagyonát alkották. Többek között a nemesi közbirtokosság szervezte és szabályozta a közös tulajdonban levő erdő használatát¹¹. Ami e közbirtokosságok szervezetét, belső

rendjét és faosztási és a többi haszonvét gyakorlatát illeti, az egyes közbirtokosoknak a közös jogokban való részesedése arányszámok szerint történt, ami a közössé tett részek mennyiségéhez, értékéhez igazodott. Ha a közbirtokosság osztályos örökösök meg nem osztott vagyonára alapult, a kulcs az egyes örökösök osztályrésze volt. Ahol viszont nem öröklés folytán jött létre közbirtokosság, a kulcsot a nemesi udvarhely, tehát a belső telek nagysága szerint határozták meg¹².

A kulturális örökség egy olyan közvagyon, amelyet egyre inkább tartalomként gondolnak. A modern közgyűjtemények jelentős része tulajdonosváltás révén nyerte el mai státusát. Az állam megvásárolta, ajándékba kapta vagy kisajátította a magántulajdonos anyagát. Mindhárom módszer máig is él, csak formájuk változott. A magángyűjtemények megvétele ritkább lett, az állam adózási előnyökkel ma inkább az adományokat szorgalmazza, azon belül is a sportnak juttatottakat. A francia és a brit közgyűjtemények gyarapodásában évtizedek óta döntő az örökösödési adó szerepe: a készpénzben kifizethetetlenül magas összegű adót az örökösök kénytelenek műtárgyak ajándékozásával megváltani. A kisajátítás tehát nem csupán a nagy francia, az orosz, vagy az 1919-es magyar forradalom egyik velejárója volt, hanem kozmetikázott formában ma is alkalmazott nyugati gyakorlat egy-egy gyűjtő halálakor.¹³ A lejárt szerzői jogú régi magyar filmekből álló filmvagyon esete arra példa, amikor a köztulajdonná válást egy rendelet megakadályozza, és a hasznosítást önmagának tartva fenn állami tulajdonba veszi azt. Érdekességképpen megemlítem még, hogy van állami cég, amelyik pénzért szolgáltat a köztulajdonba tartozó adatokat (Magyar Hivatalos Közlönykiadó) és van magáncég (Google), amely ingyenesen szolgáltat public-domain információt.

A tudomány is természetadta köztulajdon és személyes kapcsolatokon alapuló virtuális reszpublikaként működik, benne az önszabályozás menedzsmentjével (a citációknak pl. etikájuk és metriájuk is van). Gond rendszerint itt csak abból adódik, ha tudományon kívül is alkalmazzák, például a felsőoktatásban. Hasonlóképpen közvagyonnak tekinthető a kulturális örökség is, azzal a különbséggel, hogy itt szerteágazó intézményrendszer korlátozza a hozzáférést. Akármennyire adagolja is a kulturális bürokrácia, a kulturális javak, műtárgyak és műemlékek, sőt közgyűjtemények nagy részére igaz: „*it is out for grab*” (a teremtő képzelet révén bárki számára nyitva áll az újfajta használat vagy akár lenyúlás is, mindaddig, míg valaki más nem talál ki rájuk hasznosítást). Az állam például gyakran einstandolja a közvagyonot és nem enged közösségi koordinációt a használatban: a telefonszámok - akárcsak a föld mélyén rejlő ásványok, nyersanyagok, vagy a légtér – jogi rendelkezés alapján állami tulajdonban vannak. A számokkal való gazdálkodásra az állam dolgoz ki koncepciót, s az ebből születő rendeletek szabályai szerint adják ki használatra a telefontársaságoknak az egyes számmezőket.

A köztulajdon titokzatosan kooperatív módon fennmaradó egyensúlyi állapotát egykönnyen megszüntetheti nemcsak az állam, hanem az üzleti világ is azzal, hogy a szabálykövető felhasználók kialakult körén túllépve és valamiféle új jogot szerezve a maga számára az erőforrást hasznosítani kezdi. Itt van jó példaként a keresőgépek esete. Ezek a magyar nyelv szavait árverezik el, hogy valaki megszerezte volna azt a

jogot, hogy hirdetést fűzhessen hozzá. Aforizmaszerű meghatározással élve ennek alapján azt tudom mondani tehát, hogy köztulajdon az, amely hasznosítására még senki sem talált ki üzleti modellt.

A „nonprofit használat” (fair use) fogalma körül csúcsosodik ki az az érdekkonfliktus, ami itt rejlik, és amelynek kimenetele iránymutató lesz az információs társadalom fejlődésére nézve. A „fair use” azt jelenti, hogy amúgy szerzői jogvédelem alá eső szellemi alkotást magáncélra (és oktatási célra) a jogdíj megfizetése nélkül is fel lehet használni. A nonprofit használatra hivatkozás miatt a jogtulajdonosoknak eddig is tőrniük kellett, hogy közkönyvtárakban szabadon kölcsönzik a könyveket. Sőt tőrniük kellett az antikvár árusítást is, ahol pedig már az új tulajdonos nem fizeti meg másodszer is a jogdíjakat. Ennek a nem üzletszerű hasznosításnak a számos további legitim esetei tárhatók fel a tudás iskolai átadásának szükségleteitől kezdve az otthon falai között művelt transzformációk szabadságáig. A lejárt szerzői jogi védelem alá eső alkotások pedig mind köztulajdonba kerülnek, képletesen szólva visszatérnek egy természetadta, „bekerítés előtti”, tulajdon előtti állapotba, egy végtelen kulturális halmazba.

A kulturális örökség is egy olyan fogalom, amiről tudni lehet, hogy felfogása folyamatos társadalmi párbeszéd közben alakul, formálódik. Ez a közösségi koordináció tehát egyrészt a részben lezártnak feltételezett múlt által ránk hagyott javak meglétén alapszik, másrészt azon a termékeny pillanaton, amikor valamely romban, szövegben, rigmusban, dallamban felismerjük, azaz megalkotjuk az örökséget. Az örökösök tehát nem pusztán passzívan elszenvedik a megajándékozottság állapotát, hanem ellenkezőleg: teremtő részük van a múlt elidegenítésének és hozzáférhetővé tételének mozzanatában¹⁴.

A közkép mint köztulajdon – mini esettanulmányok

Közösségileg gondozott tartalom

A közösségi koordináció, nevezhetjük P2P-nek is, fellelhető az online médiában is: a közkép manapság a felhasználók által gondozott tartalomból építkezik. Ezt ugyanis a maguk hozzájárulásai révén a kommentelők és más felhasználók köztulajdonként gondolják. Sőt, az újságíró és a szerkesztőség nem képes önmaga megadni az orgánus imázsát sem, abba civil kurátorként a kommentelőkön kívül közösségileg belefolytak a követők, a szurkolók és lájkolók is. A *like-button* és a közösségi értékelések bizalmat építenek föl, és ez ugyanaz a „civil index-szel mérhető közbizalom, amit a minden másra jól átváltható társadalmi tőke kapcsán veszünk figyelembe. Akármennyire tőkeeros is egy lap kiadója, a létrehozott online tartalom ma közösségileg gondoztatik – és ennek hozzáadott értéke van. Bizalmi tőkét kölcsönöz számomra, ha találok egy posztot, amely az én megközelítesemet tükrözi, egy bejegyzést, amely megfogalmaz, megerősít, vagy éppen cáfol valamit, ami bennem is felvetődik. Bizony akár lerántják is, akár egy mértékadó és véleményformáló politikai napilap is „kénytelen” együtt élni a (leggyakrabban) kocsmá hangján megszólalókkal. Az effajta civil újságírás ugyanis a kultúráközvetítés

korábbi formáinak egyik örököse. A maga részéről nem más, mint *mimézis*. Megkritika, mint a hagyomány továbbvivője, az *alias* mögé bújó fröcsögés hagyományának is. És ez jól van így, mert egy orgánus imázsa olvasóinak köztulajdona, az egykor volt professzionális médiamunkás pedig egyre inkább beleágyazódik a civil társadalomba. Ennek egyik jó indikátora, hogy az ország legnagyobb példányszámú (online) médiájának vezetői ma már egyáltalán nem hivatalosak a kormánypárt üléseire és nem járnak fekete autókkal sem.

A közképek spontán és alulról jövő menedzselésének kialakultak a maga kevésbé moderálható, inkább önszabályzó formái – önkéntes „kurátorok” és lájkolók gondolják ezeket a tartalmakat a maguk eszközeivel. Jelen van egy további „szerkesztési-szerkesztődési elem is: bizony még a trollok is „gondolják” a tartalmat. A durva hangú netes kommentek – azt gondolhatjuk - éretlen társadalomról árulkodnak. Amíg a szakmai jellegű hozzászólások általában a különböző nézőpontok tárgyyszerű közreadása révén bővíthetik az olvasó ismereteit, addig a politikához köthető témák körüljárása során – amihez ugye, mint a focihoz, mindenki érthet és ez így van jól - inkább az indulatok irányítják a hozzászólókat. Ilyenkor a mondanivaló az eredeti gondolattól elidegenedve néhány áttételen keresztül önjáróvá válhat, a beérkező reagálások "közösség által gondozott tartalomként," immár, mint *köztulajdon* önálló életre kelhet. Egy filozófia már egy írást is objektivációnak tart, hiszen annak (jó esetben) *receptiója* van, ami ellenőrizhetetlen kimenetelű. Valójában azonban inkább ekkor, az olvasóközönség résztvevő bekapcsolódásával következik be az igazi tárgyasulás – a hagyományos receptió pedig inkább elmarad. Igazsága van az ismert megállapításnak, hogy „manapság mindenki ír, senki sem olvas”. Ezt kultúrpeszimizmusból szokták hangoztatni, pedig ugyanúgy az aktív társadalmat is ünnepelehetnénk benne.

A politikus közképe – a szükségszerű nárcizmus

Nárcisztikusnak tekintjük azt az embert – és ugyan ki nem az? – akinek feltűnően gondja van önmagával, az önmagáról kialakított képével, önértékelésével. Néha ez a gond szembeötlő, máskor az illető ügyesen kezeli személyisége ez irányú kiegyensúlyozatlanságát. Az effajta zavartság jeleként értékelhető az is, ha valaki mindig magabiztosnak igyekszik látszani, ha mindig mindenre van kész válasza, általánosan használható megoldása. Márpedig a média kivétel nélkül csak ilyen személyiségeket kap föl a politika számára.

Akárcsak a sportolók, a sztárok, a politikacsináló ember is igyekszik példakép lenni, akit követnek, négyévenként lájkolnak és akinek a szavaiban hisznek. Önképe szerint a politikus, mint megválasztott ember egy teljesítményre épülő társadalomnak olyan személyisége, aki már letett valamit az asztalra azzal, hogy odáig jutott, ahol most van. Az ennek megfelelő választói magatartás pedig az, hogy a mennybe emel és adott esetben a földre leránt. Amikor a média fölépít egy hírességet vagy éppen hecckampányt folytat ellene, akkor ennek a választói igénynek igyekszik megfelelni. Példaképre mindig az olyan választónak van szüksége, aki bizonytalan önmagában, vagy aki nem maga igyekszik végiggondolni a közügyeket.

Sokunknak ez az igénye az, amely hírességgé emel. Az első elkövetett hiba után azonban egykönnyen jön a csalódás, az elvetés: ujjal mutogatnak rá. Majd könyörtelen retorzióként a választók ejtik a „vezetésre” immár alkalmatlan politikust. Minden felmérés ilyenek - a vezérkultusznak hódolóként - mutatja a hazai választói preferenciákat. A legtöbben felelősségvállalás helyett inkább még mindig iránymutatást és egyszerű-újyszerű kliséket várnak – a tényleges politikai tartalomra bizony kevésbé kíváncsiak. Márpedig az ilyen személyiség a kritikára érzelmileg reagál, fontosabb számára, hogy igaza legyen, lenyomja „ellenfelét”, semmint az, hogy a kommunikáció elgondolkodtató legyen. Ez a művi folyamat – amelyben tehát a választónak is megvan a maga világos szerepe - persze minden média túlsúlytól mentes, polgári módon kiegyensúlyozott politikai tömegkommunikációt előfeltételez, különben egy „következmények nélküli” országba jutunk, ahol néhány szembetűnő eseten kívül a közvélemény nem képes artikulálódni.

Ha sokat nézzük az esti politikai tévéműsorokat, akkor óhatatlanul az a benyomás kerekedik ki, hogy a befolyás és a mások feletti hatalom olyan emberek számára különösen vonzó, akiknek kompenzálásképpen van szükségük ezekre az emeltyűkre, hogy bizonyítani tudjanak önmaguk számára. A vezetés mindig jó ellenszer a nárcisztikus problémák ellen. Amikor közügyekkel foglalkozunk, adhatunk valamit akár egy egész városnak, vagy népnek, az kétségtelenül fontossá emel majd bennünket saját szemünkben is – akármilyen szigorú bírálók vagy akár önmarcangolók vagyunk is önmagunkkal szemben.

Akinek nincsenek ilyen irányú pszichés késztetései, de a látszatok fenntartása helyett inkább a közügyek érdeklik, az nagy valószínűséggel inkább egy civil szervezetben fut majd be karriert. Ott is lehet, sőt kell érvényesülni a munka során, de a hatalom vágya, mint lelki stabilizátor ilyenkor nem szükségképpen előfeltétel. Az intrikálás és a belharcok helyett a civilek között talán mégis inkább a tartalom számít és nem valami más. Ennyiben ragadható tehát meg a legközkeletűbb mai közkép, a magyar politikai imázsa.

Aki ugyanakkor ismer személyesen is politikust, az természetesen láthatja őket gondterheltek, elgondolkodónak vagy éppen önkritikusnak is. Munka közben azonban soha sem. A választókról ugyanis azt tételezzük föl, hogy szuverénnek, erőskezűnek és öntudatosnak szeretnék vezetőiket látni, hiszen csak ilyen emberektől várhatják saját gondolataik enyhítését. És ez az implicit választói igény bizony – akárcsak a civil újságírók – aktívan befolyásolni képes a kialakuló közképet. Minden közkép tehát egy művi folyamat, önigazgató közösségi koordináció eredményeképpen fölépülő köztulajdon, amelyet sokan és egyenjogú módon alakítanak, formálnak.

Az egészség közképe a sportban

Ez a minden oldalról elbirtokolt, sőt lenyúlt köztulajdon szomorú esete. Az alábbi fejtegetésben amellettt érvelek, hogy – mint minden közkép - az egészség imázsát is

köztulajdonként kellene kezelnünk, ahelyett hogy a szponzorok kénye-kedvének kiszolgáltatva teljesen átengednénk a figyelem gazdaságtana farkastörvényeinek.¹⁵ Mindenki, aki adományával vagy *imázsrokonítási* lehetőségének megvásárlásával üzeneteket igyekszik csatolni e közképhez, az szponzorként egyben formálja is azt és ezzel alakít rajta. A női szépség mai ideálját például mindennél jobban alakítják a sportversenyek kapcsán sugárzott reklámok, pedig ez a legtöbb mindennapi hölgy számára túlzott kihívást jelent. A médiafüggő emberek számára az egészség az, amilyen nyilatkozatokat a példaképnek odaállított sportolóktól hallani lehet, amilyen reklámokat a versenyek során látni lehet és amilyen képeket egyáltalán a versenyzőkről az újságokban látni lehet – ezért tekintjük az egészség közképét is felhasználók-menedzselte köztulajdonnak. Ezért az egészség közképe nem annyira a használatát változtatlanul állni képes közjóság, hanem inkább egy őrizendő köztulajdon.

Az egészség élsporthoz kapcsolása egyre több sebből vérzik. A közképpel kereskedőknek gondjuk van azzal, hogy a dopping nélküli sport is számos megbetegedéshez vezet, hogy a pályájukat befejező professzionális sportolók pár hónap elteltével már soha többé nem állíthatók egészségügyi példaképül, úgy megváltozik a testi megjelenésük. Az is nehezen tartható titokban, hogy a sporteszközére optimalizált állapotban lévő profi versenyző inkább sétálni kíván, ahol más fut, inkább leül ott, ahol más sétál, inkább elnyúlik ott, ahol más ül... Még mélyebbre ásva azt látjuk, a versenysport egészségügyi menedzselése még mindig – minden reformkísérlet ellenére, most aztán igazán - a járulékfizetők költségére terhelődik. Ennek ellenére ez a sportorvosi háttér soha nem fog megnyílni a civil társadalom, értsd a tömegsport előtt, mert manapság – ez a doppingügyekben tűnik ki újra és újra – a sportvezetéssel és a politikai erőterrel egyetemben a sportorvoslás is a hatalmi komplexum része, amely nehéz helyzetekben rendre összezár és hallgat.

A sporttörvény, a civiltörvény és az egyházi törvény által lefedett jogterületnek van egy szakosodófélben lévő, a többiektől gyors ütemben differenciálódó része, ez a sportgazdaság és az egyházgazdaság¹⁶ üzletágait fogja össze. E három törvénynek továbbá van egy másik közös része is: az amatőrök, laikusok és önkéntesek világa. Ezt a halmazt egységes jogelvek alapján, a társadalmi tulajdon logikája alkalmazásával lehetne a jelenleginél kevésbé életidegen módon szabályozni. Az adókedvezményeket megalapozó *közhasznúság* és a *kölcsönös hasznúság* fogalmait ugyanis egyedül a köztulajdon foghatja egybe.

A cél nem lehet más, mint hogy aki közkép hasznosításából igyekszik fényezni a maga áruját, az magas percdíjakért megvásárolt reklámidejével ne sajátítsa ki teljesen a sportoló megjelenítését, hanem magánérdeke érvényesítése mellett tegye a reklámhordozó látványt (a példaképként állított sportoló élményét) *szabadabb hozzáférésű köztulajdonná*.¹⁷ Ahogyan a magánerdő tulajdonosai sem akadályozzák meg mások üdülését, járkálását, akár még vadászatát sem. Ma egy közkedvelt sportolót olyannyira ritkán és visszafogottan lehet látni a képernyőn, mint egy lesifotósok által üldözött celebet, holott kettejük között az a különbség, hogy a celeb a ráirányuló szemgolyók kapcsán csupán önmagát építi és közképe neki

semmi, a kedvenc sportoló viszont azért kaphat magas jövedelmet, mert megtestesít valami általánosabbat is, a szépségideálban megjelenített egészség (és talán még a siker) közképét. Egy sportoló látványa, közszerepeltetése, nyilatkozata ma tehát olyannyira ritka kincs, hogy éppen a közkép nem tudja betölteni a neki tulajdonított köznevelési funkciót. Márpedig csak emiatt van neki egyáltalán kereskedelmi érték. Amiképpen az innovációs folyamat is úgy szabályozott, hogy a szabadalomban megtestesülő egyedárúság lehetőleg minél kevésbé korlátozza a műszaki továbbfejlesztést.

A látványsport más okból is mesterségesen nehezített módon hozzáférhető, elsősorban a tévéközvetítésekkel való ellentmondásos gazdálkodás miatt.¹⁸ A közképként működés kapcsán felvetett gond azonban ehhez képest merőben más természetű: míg a közvetítési jogok értékesítésekor mindig a megfelelő média kiválasztásán múlik a láthatóság, az itt tárgyalt esetben a köztulajdon magánhasznosításának ellentmondásosságára igyekszem rávilágítani, amely talán éppen a köztulajdon felhasználók általi kezelésének, öngazgató menedzselésének restaurálásával oldható meg. Ez a helyreállítás pedig abban állhat, hogy másképpen kellene szabályozni az egészséghez fűződő közkép, mint kollektív tulajdon használatát.

Az egészségen alapuló közképen nyugszik tehát minden, ami TAO-s vagy szponzorációs bevétel ma a versenysportban. Azt lehet mondani, amit a médiafüggő nagyközönség az egészségről tud, azt számára részben a sportközvetítések alapozzák meg. Ez egyben annyit jelent, hogy az egészség közképét együtthalakítják a nézők és a sportolók: a közkép fejlesztésében a sportszerető társadalomnak együttműködési szerepe van. Az egészség mai imázsát – mint ismeretes – például veszélyezteti a dopping, a siker imázsának sporthoz kötését pedig a számos más (de nem elég) mai kitorési lehetőség, amelyet a nyitott társadalom kínál a társadalmi mobilitás és a szegény családból származó fiatalok felemelkedése számára. E veszélyek mind elkerülhetők, ha az egészség közképe egyre kevésbé kötődik a nemzeti legitimitációval és az anyagi sikerrel összemosott versenysporthoz és egyre közelebb kerül a mindennapok *részvételi* sportjához. A közkép ekkor csak követi az egészségfejlesztés gyakorlatát, amely egyre kevésbé köthető az élsporthoz, de annál inkább a tömegsporthoz. Az egészség egyre inkább ehhez a szabadidő sporthoz fog kötődni, a közkép pedig így egyre kontúrosabban köztulajdonná válhat, egyre inkább a *crowdsourcing* jelenséggé válhat hasonlatossá. Ekkor a spin doktorok is belátják majd, hogy az amatőrizmusban rejlik a tartósan kiaknázható reklámérték és imázstranszfer.

Ami pedig az amatőr sportok sportértékét illeti, bizvást állítható, hogy minden befektetett óra kivétel nélkül kamatostul megtérül a kocogó vagy más módon aktív ember számára. Sőt, tovább megyek, míg mindenütt másutt a megtérülés kockázatával kell szembenéznie a befektetőnek, addig itt (és csak itt) nincs veszítenivalója. Itt minden befektetett óra megtérül a befektetőnek üzleti vagy más kockázat nélkül. Itt volna az ideje tehát, hogy az egészség látszata és közképe, ha az

tényleg közösen alakítandó köztulajdon, lépjen az egészségfejlesztési gyakorlat nyomdokába.

A köztulajdont fenntartó együttműködés

Az ún. *likvid* demokrácia a közvetlen demokrácia politikai akaratképzésének egy új platformja. A likvid demokrácia a politikai képviselőt rugalmasabbá tétele azáltal, hogy választóként, és főleg aktivistaként alkalmilag is megbízást adhatok és visszavonhatok egy-egy ügyben politikai képviselőmre a pártomon belüli akaratképzés és politikai véleményalkotás során. Ehhez egyes feltörekvő pártok ún. *liquid feedback* szoftvert fejlesztettek ki az interaktív és párton belüli közvetlen demokráciáért. A konszenzusképzés ezen új eszköze, a *crowdsourcing* egyik alkalmazásaként, közpolitikai kérdések eldöntését nem a pártvezetőkre bízta, hanem a bázisdemokrácia és az együttműködő hálózatok logikája szerint a pártaktivisták és párttagok kollektív bölcsességére. Az elv itt az, hogy a bölcsesség szó nem képlet, hanem nagyon is kézzelfoghatóan igaz, mert a nagy számok alapján a sokaság csak rövid ideig vagy ritkán tévedhet.¹⁹ Folyékony, mert szavazatom átruházhatom másra (mint egy társasházban) és ezzel egy lépés erejéig elmozdulhatok a képviselői demokrácia felé e tisztán közvetlen demokráciából. Sőt az engem reménytelenül nem érdeklő, de a politikai napirendre kerülő szakkérdésekben akár tartós megbízást is adhatok ilyen likvid módon egy szakembernek. Minden párttag előállhat megvitandó közpolitikai kérdéssel, ha 10%-os támogatottságot kap ezen a platformon. Ez a pártintern együttműködő hálózat a részvételi demokrácia mai csúcsa. Az így kihordott pártakarát, pártvonal köztulajdonként működik, az is a sajátjának érezheti, aki ugyan nem így gondolkodik, de megbízik a tömeg (a vele nagy vonalakban azért hasonlóan gondolkodó tömeg) igazában.

A köztulajdon működése során egy újfajta hozzáértést és szakértelmet hoz létre: ez a crowdsourcingból származó kompetencia. A tartalmaktól függetlenül tekintve itt a társadalmi részvételből önmagában is származtatható egyfajta igazolt professzionalizmus. Ezt még azok is elismerik, akik amúgy gyanakszanak mindenféle szakképzettségen alapuló előjogra, úgymond bolsevik trükkre. Az együttműködő hálózatokból származtatható hozzáértés, mondják *rajintelligenciának* is, kicsit hasonlít a gyerekek kortárs-csoportjának szakértelméhez. Minden szülő átéli manapság ezt a bosszúságot, amikor hiába erőlködik-okoskodik a kortárs-csoport véleményvezérei ellenében. És a gyerekek hibátlanul felnőnek, sokan közülük bizonyosan még Nobel-díjasok is lesznek ezeken a pedagógiailag kétségbeejtő alapokon.

Közösségi önszolgáltató modellek

Az önszolgáltató csoportok – amolyan informális szövetkezetek - általában azonos korú és azonos kihívással megküzdeni igyekvő, közös célt kitűző, azonos érdekeket megfogalmazó emberek, akik a kölcsönös segítség eszközével *pénzkímélő* módon mozdítják elő közös szükségleteik hatékonyabb kielégítését. *Egyéni* megküzdési

stratégiája van annak az ingyen utazó nyugdíjasnak, aki a bedobott szórólapok alapján fölhajtja az akciós termékeket a város különböző pontjain. De ilyen a humorérzék vagy a külföldi munkavállalás is. *Diádikus* megküzdési stratégiára példa, amikor egy kihűlt házasság együtt marad.

Közösségi önszolgáltató modellek: hagyományosan a szövetkezetek, szakszervezetek és egyházak, de újabban sok egyéb reciprocitásra épülő minta is tapasztalható. Közösségi önszolgáltatáson azt értjük, amikor egy cserekapcsolatban rejlő gazdasági előny nem piacon értékesül, hanem egy közösségen belül a tagok között valósul meg. A szolidaritáson alapuló természetes együttműködési formák – közösségformálás és közösségfejlesztés, önszolgáltatás, kölcsönösség, öngondoskodás – úgy képesek társadalmi integrációt megvalósítani, hogy közben nem támaszkodnak az állami transzferekre, távol maradnak az adománygazdaságtól²⁰.

Ilyen például a kalákás lakásépítkezés, amely évtizedeken át nem fakuló, kellő méltatást kapott a régi magyar szociológiában. A gondolkodás idevágó újabb irányait pedig a mezőgazdasági közvetlen értékesítéshez és a gazdasági kisléptékhez kapcsolódó lobbytevékenység közpolitikai javaslataiban találjuk meg²¹. Az együttműködő fogyasztás körébe sorolom a családi napközit, a bicclelőket támogató önszolgáltató egyesületet és a bevásárló csoportokat²². Ezek a modellek az *ellenkultúra* szelíd elemeit hordozzák magukban. Az egyik szembevetendő példa a közvetlen értékesítés, annak dobozrendszerbeli formája, ahol az alternatív fiatal középosztály vásárol előszeretettel. A termelői piacok már inkább – mondjuk így – a nemzeti középosztályé, míg a jelenlegi kurzusban mindig lenéző többség számban emlegetett áruházláncok megmaradnak az alsó középosztálynak.

A legnagyobb potenciállal rendelkező közösségi önszolgáltató modell pedig nem más, mint a „sharing economy”, amelyet közösségi gazdaságnak fordítanak. Bár elterjedt nézet, hogy itt piaci innovációról van szó, amelyet az új technológia tesz lehetővé, valójában ennek az iparágaknak a lényege a tulajdon közösségi megosztása. Megosztás, tehát a tulajdon feloldása (1) a hozzáférés szabaddá tételében és (2) a közösség által gondozott tartalmakban. Például az Uber civil sofőrök és az AirB&B civil szállásértékesítők így osztják meg tulajdonukat másokkal, még ha a kezdetleges hazai adó- és vállalkozásszabályozás profit igitékszik is faragni belőlük. A közösségi gazdaság valamennyi termékére és szolgáltatására fennáll, hogy a hozzáférés mindig kollaboratív koordinációban valósul meg, ám ez az együttműködés messze nem kapcsolja ki a fogyasztás korlátos és kompetitív jellegét – ahogy ezt például a járműmegosztáson alapuló közlekedés szolgáltatóknál is jól láthatjuk. A közösségi gazdaság a mai kezdetleges formájában egyelőre néhány milliárdos buborékértékre felfuvalkodott globális cég köré szerveződik. Ez az átmeneti iparszerkezet messze van az alulról szerveződő peer-to-peer hálózatoktól! Könnyebben beláthatjuk, hogy itt leggyakrabban mégis közösségi önszolgáltatásról és kisléptékű civilitásról van szó, ha megfontoljuk, hogy egy normális SME-politika keretében a *sharing economy* szükségképpen helyivé fog fejlődni, ahol a néhány megmaradó globális nagy mellett számtalan egymás mellett létező helyi érdekű alkalmazás fogja lebonyolítani a forgalmat – nem is feltétlenül pénzben.

Regionális pénz

Az államtalanított köztulajdon vizsgálatában az utolsó téma az országos valuta mellett forogni képes helyi pénz rövid elemzése. A helyben kibocsátott pénzek a fogyasztói állampolgárság²³ megnyilvánulásai: arról szólnak, hogy a helyi gazdaság dinamizálása érdekében a helyben megtermelt jövedelem minél nagyobb része helyben maradjon. Ha egy szomszédság, egy kistérség vagy leggyakrabban egy város bocsátja ki, akkor ez köztulajdonnak tekinthető. Nálunk sajnos a kibocsátást nem egy civil szervezet (pl.: egy szívességbank²⁴), hanem egy magánbank végzi és a helyi vállalkozók olyannyira rátenyerelnek, hogy a megvalósult intézmény eredeti célját tévesztve végül már inkább valami másról szól. A céltévesztés árulkodó jele, amikor a bank „tartalékot” vélelmez a kibocsátás fedezeteként és „visszaváltást” vizionál – ezekre valójában semmi szükség ahhoz, hogy egy alternatív helyi pénz jól működjön. Félreértés ez a fedezetesdi, emlegetése csak marketing trükk. Azért van, hogy a taxisofőr, patikus és borász is a maguk földhözragadt gazdaság szemléletével beszálljon. Ahogyan a forint és az euro is elműködik aranyfedezet nélkül, úgy a regionális pénzhelyettesítők is. tökéletesen elegendő forgalomba hozni egy közös akaraton nyugvó elszámolási eszközt, amelynek puhasága révén szándékoltan nagy lesz a forgási sebessége, nem fogják teaurálni.

Attól, hogy az alternatív helyi pénz forgalomba hozatalát egy szervezet végzi, attól még ez a pénz, mint a pénz általában természet adta intézménynek tekinthető, amely kiszámíthatatlan és önszabályzó módon viselkedik függetlenül az őt menedzselők akaratától. Puhább pénzként ki fogja szorítani (bizonyos szegmensekből) a nemzeti valutát és gyorsabb lesz a forgási sebessége a megszokottnál. A helyi pénz kibocsátása ugyanakkor nem képezi az emberi jogok corpusát, ez inkább egyfajta államigazgatásilag szankcionált kiváltságnak, megtúrt mentességnek tekinthető. A gazdasági kiséptékhez fűzhető mentességek (ez esetben de facto a forgalmi adó alóli mentesség) egyik legfontosabbikának. Ha a tag euróra visszaváltja, akkor áfát realizál, ami jogtalan és a rendszer működésével szembe megy. Amíg benn van valaki ebben a rendszerben, addig is "fű alatt" cserélgethet (ami ugyan a feketevágással ér fel), de jól indokolható országos érdek van benne.

Ami a helyi pénz klasszikus pénzfunkcióit illeti, az értékmérő szerep megvan, a forgalmi eszköz is, de már a kincsképző funkciója hiányzik és természetesen a korszerű fizetési és világpénz-funkciók ellátására sem alkalmas. Ez a fajta privatizált pénz – a nemzeti szintről az öngazgató csoporttulajdon szintjére lehozott - egy kevésbé absztrakt egyenértékes, mint az országos valuta, vagy kivált, mint a nemzetek feletti pénz. Hayek foglalkozott a versengő pénzfajták közgazdaságtanával²⁵. Itt és most erről elég annyit megjegyezni, hogy ő a nemzeti valuták értékállóságát kívánta volna javítani azzal, hogy a demokratikus ellenőrzésnek kitett (ez az ő szemében inkább a pénzromlás útja volt) állami monopóliumot lebontja és kereskedelmi bankok egymással versengő kibocsátásaira bízta az országos pénzforgalmat. A mai regionális pénzhelyettesítők viszont inkább az áruforgalom elfekvő készleteit igyekeznek mobilizálni azzal, hogy még az állami pénznél is gyorsabban romló, puha pénzt hoznak forgalomba. Hayek gondolata

átment ugyan a valóságba, csak nem egészen úgy, ahogyan azt ő elképzelte: a nemzetállamok kezéből Európában is előre haladóan kiveszik a pénzkibocsátás jogát, sajnos azonban ettől még a politikai felelősséget nem sikerült kivonni a pénzügyekből és így a valuta továbbra sem lett keményebb.

A vállalkozók számára kibocsátott helyi pénz a következő megfontolásokon nyugszik. A soproni kékfrank vagy a veszprémi korona papír alapú utalvány, mely 100%-os valódi likvid pénz fedezettel (a részjegyek jegyzésével létrehozott fedezettel) rendelkezik. A kibocsátó szövetkezet a 100%-os fedezet mellett számszakilag megfelelő értékű utalványt hoz létre. Az első időkben, a bevezetést követően, csak elektronikus formában, majd a későbbiek folyamán – ha igény mutatkozik iránta – akkor papíralapon is. Ez az utalvány a gazdaság szereplői, az együttműködő partnerek között, megegyezésük esetén – mint csereeszköz - teljes mértékben átveheti a pénzhelyettesítő szerepet.

Pragmatika

Megközelítésemből két igényes gazdaságpolitikai alkalmazás lehetősége rajzolódik ki. Az egyik alapján erősítésre érdemes minden helyi network, amely civil összefogás módjára működik. Ennek értelmében érdemes lenne abbahagyni a *magyar* áruk itthoni promocionálását – a magyar áru előnyben részesítése a vásárlók részéről ugyanis természetes dolog, kommunikációs szükséglet itt csak abból az átlátszó politikai beállításból származhat, hogy a szavazók egyik fele – évtizedes „labanc” megtévesztés miatt - nem eléggé tudatos értékválasztó. A magyar áru helyett mindig a helyi áru előnyeit kell hangsúlyozni! A regionalitás tudatosítása ugyanazt a versenypolitikai előnyt képes nyújtani, de tökéletesen eurokonform módon.

Másrészt ösztönzésre és a gazdasági kisléptékhez fűződő mentességek nyújtására érdemes minden, ami a szociális és közösségi gazdaság témakörébe tartozik, hogy a tulajdon megosztásán alapuló közösségi koordinációban működni képes helyi vállalkozások, saját filléres online alkalmazásaik révén, elfoglalják az őket iparpolitikailag megillető helyet a multik mellett. Ezzel a reciprocitás helyi érdekű kortárs mintái üzemmóddá intézményesülhetnek a piaci önszabályozás és az állami újraelosztás mellett.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Malinowski (1975)* tárta föl, hogy a reciprocitásra jellemző kölcsönös csere szigorúan a piacon kívül történik; az adok és a kapok között hosszabb idő is eltelhet; a tranzakció a felek státusz azonosságát és kulturális kötelékbe ágyazottságát hangsúlyozza; az adásvétel egyenértékűsége legfeljebb véletlenül valósul meg.

* MALINOWSKI, B. (1972): Baloma, Gondolat

² Elinor Ostrom írásai tökéletesen Marx-mentesek. Ez nem jelenti ugyanakkor azt, hogy politikai ökológiája inkompatibilis lenne a politikai gazdaságtannal.

³ Sokáig ilyen elismert haszonvétel volt a sétálás, és az ún. szabad faizás. Ami ez utóbbit illeti, az újjáalakuló helyi hatalom itt összezárt és a szabad faizásból önkormányzati tüzelőellátás lett. A

cigányok számára eddig, aki értette közülük az erdőt, az a rőzsegyűjtés mellett a megélhetését is megtalálta az erdőből mindaddig, amíg az állami erdőgazdaság és nyomukban a magán erdőtulajdonosok üzemmódot nem váltottak és meg nem tiltották ezt a haszonvétet.

⁴ HARDIN, G. (1968): Science, New Series, Vol. 162, No. 3859, 1243-1248. old.

⁵ OSTROM, E. (1990): Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action, Cambridge, Cambridge University Press

⁶ Coase (1937)* mutatott rá, hogy cégek akkor keletkeznek, amikor az *adminisztratív* döntéshozatal jobb eredménnyel kecsegtet, mintha ugyanazt a technológiai feladatot a *piaci* tranzakciókon keresztül adásvétellel valósítaná meg egy megrendelő. E megrendelőből akkor befektető válik. A tagsági szervezetek viszont akkor jönnek létre, amikor a munkamegosztás számos más formájához képest a kooperáció intézményétől várható jobb kimenetel egy *ügy* előmozdításában. Az „ügygondnokból” ekkor alapító válik. Hayek is (1992)** foglalkozott a szervezeten kívüli és szervezeten belüli munkamegosztás megkülönböztetésével. A közösségi koordinációban, amely nem értelmezhető sem szervezeten belüli, sem szervezeten kívüli munkamegosztásként, sem pénz, sem utasítás nem játszik szerepet! Azt lehet mondani, a köztulajdon működtetni képes közösségi koordináció a civil társadalom egy új intézményesülési formája.

*COASE, R. H. (1937): The Nature of the Firm. *Economica*, New Series, Vol. 4, No. 16. (Nov., 1937), 386-405. old., <http://dx.doi.org/10.2307/2626876>

**HAYEK, F. A. (1992): A valódi és a hamis individualizmus. in: Az angolszász liberalizmus klasszikusai. Atlantisz

⁷ KELEN A. (2010): „Reciprocity”, *The International Encyclopedia of the Third Sector*, Springer, New York

⁸ OSTROM, E. (1990): Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action, Cambridge, Cambridge University Press, <http://dx.doi.org/10.1017/cbo9780511807763>

⁹ A magyar országgyűlés 1871-ben elismerte az erdélyi erdő és legelő közösségeket, majd 1886-tól négy típusát pontosította jogi szempontból: Már az 1879-es évi erdőtvény rendelkezései is szólnak a közbirtokossági erdők szakszerű kezeléséről. Az első világháború után az 1921-től földreform a magyar tulajdonosokat is sújtotta, hiszen román állami érdekből a közbirtokossági erdőket is megsemmisítették. Az 1940-es bécsi döntést követően a székely közbirtokosságok hátszelet kaptak, lehetővé tették a falvakba tömörült tulajdonosok erdőbirtokossági társulását. A második világháború végén a közbirtokosságok megadóztatása egyre inkább ellehetetlenítette a gazdálkodást, a székelység ősidőktől tartó közösségi jussát 1948-ban a szocialista alkotmány megsemmisítette.

¹⁰ PETERCSÁK, T. (2001): Népi gyakorlat az erdőhasználatban, in *Magyar Néprajz* Vol. 2, Gazdálkodás, Akadémiai kiadó, 141-142. old.

¹¹ TÁRKÁNY-SZŰCS, E. (1981): Magyar jogi népszokások, Gondolat

¹² PETERCSÁK, T. (2001): Népi gyakorlat az erdőhasználatban, in *Magyar Néprajz* Vol. 2, Gazdálkodás, Akadémiai kiadó, 141-142. old.

¹³ Meghatározott időtartamra ki lehet kölcsönözni a Magyar Nemzeti Galéria képeit, amelyek aztán akár évekig díszíthetik különféle állami hivatalok falait. A Galéria képei köztudomásúlag állami tulajdonban vannak. Ugyanakkor legjobb tudomásom szerint soha nem vettek meg egyetlen képet sem... Tehát vagy másé, vagy pedig lejárt jogok alapján közvagyon.

¹⁴ GYÖRGY, P. et al. (2005) (szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*, Akadémiai kiadó

¹⁵ Itt érvényesül például a „győztes mindent visz” hírhedt elve. Meg az, hogy egy goodwillt, egy márkát vagy bármilyen hírnevet felépíteni hosszú évek munkája, lerombolni azonban egy pillanat műve. Meg az, hogy a jó hír nem hír, csak és kizárólag a rossz hír az. Meg az, hogy nem baj, mit beszélnek rólam, csak beszéljenek...

¹⁶ Egyházgazdaságon a szervezett vallások immár szerteágazó, főtevékenységen kívüli bevétele értendő.

¹⁷ A híresebb sportolók média és rendezvény megjelenési jogával cég rendelkezik, ez a cég képes megszólaltatni-megjelentetni őket. Ezek a cikkek, interjúk és közszereplések ennyiben pusztán PR-anyagoknak tekinthetők. A sportszerető nagyközönség tehát nem juthat el a sportolóhoz, csak annak megkreált látszatához.

¹⁸ Nemcsak a sporttevékenység különböző technikákkal való közvetítése és ezek kereskedelmi célú hasznosítása, hanem a sporttevékenység önmagában való rögzítése – azaz arról való felvétel készítése – is vagyoni értékű jogot képeznek. A versenyrendszer kiírása, szervezése és lebonyolítása is vagyoni értékű jognak minősül. A sportközvetítési és marketingjogok kollektív értékesítésének joga a szövetségeket illeti. Ebben az összefüggésben megjegyzendő, hogy az érintett sportszövetség a sportközvetítési jogok mellett az általa szervezett versenyrendszerre nézve a szponzorációs és arculat-átviteli jogokat is kollektív módon – azaz a sportklubok helyett és nevében – értékesíthet (mint ahogy pl. az UEFA teszi a Bajnokok Ligája és az Európa Liga esetében). A néző számára azonban az itt megnyíló látvány jótányival sem lett nagyvonalúbb, mint amikor egyesületi szinten történt ugyanez egy megbízott PR cégen keresztül. Az államosítás tehát nem hoz megoldást (itt sem) a hozzáférés javításában. Egy további bevételi forrás, amikor foci és olimpia adót vetnek ki azzal, hogy a szórakozóhelyektől pénzt kérnek, ha helységeiben vetítik az M1-en keresztül a labdarúgó Európa-bajnokságot, illetve az olimpiát. Pedig azért vette meg a köztvé a közvetítési jogokat, hogy ezeket a sportműsorokat mindenütt szabadon lehessen nézni. Mindez a sportközvetítések mizériáit érinti. Az egészség közképének szükséges terjesztése azonban ott kezdődne, ahol ezek a közvetítések véget érnek!

¹⁹ Ahogy az amerikai politikai szólás tartja: mindig meg lehet téveszteni néhány embert akár hosszabb időre, sok embert rövid időre, de nem lehet tévedésben tartani sok embert hosszú időre.

²⁰ Adománygazdaságról beszélhetünk, amikor a politikai diskurzus nem a piacképesség fejlesztéséről szól, hanem az erős állammal kapcsolatos ködevésről. Egy állam hatékonyságát természetesen a meghozott törvények megvalósulásával mérhetjük. Az állam „erejét” ugyanakkor – a mindenkori államháztartás méretén túl – az elszaporodó állami vállalatok könyveiben felhalmozott dugipénz és a magánszférát megvesztegető adománygazdaság működtetésének képessége nyújtja és semmi más. Ráadásul az ehhez a nemtelen célokhoz szükséges többletforrás a magyar esetben nem is az adóbevételekből, hanem külföldről származik. Az adománygazdaság ennyiben a redisztribúció kiteljesedése, az egykori parancsuralmi gazdaság mai alternatívája, az egykor volt ázsiai termelési mód dél-európai változata, a „görögös” gazdasági leállás és az e stagnáláshoz vezető, értéktöbblet-mentes gazdasági tranzakciók világa (Kelen 2015)*.

*KELEN, A. (2015): Az adománygazdaság hazai világa, Új egyenlítő, 2015. március

²¹ SZABADKAI A. (2010): Jogsabály-módosító javaslatok a vidékgazdaság ösztönzésére, Élő Tisza egyesület

²² KELEN, A. (2012): Szociális vállalkozások a mai vidéki Magyarországon, Civil Szemle, IX. évfolyam, 4 szám. 2012/4.

²³ Állampolgárként akkor viselkedünk vásárlásaink során, amikor választásainkban értéket igyekszünk követni.

²⁴ A szívességbank, a „kisembereknek” megtervezett modellértékű önszolgáltató szervezet. Egy a helyben lakó és alulfoglalkoztatott munkavállalók számára megoldást jelentő, forgalomba hozott elszámolási eszköz, amely időben eltolt, multilaterális klíringet tesz lehetővé a tagok között. A szívességbankban, amely a helyi pénz egyik – nem az üzletemberekre optimalizált - formája az idő nem pénz, ezért az itt folyó csereberével senki nem lesz gazdag, de senki nem is veszít vagy szegényedik el vele.

²⁵ HAYEK, F. A. (1976): Choice in Currency. A Way to Stop Inflation, The Institute of Economic Affairs, London

ISBN: 978-615-5607-20-2